

OPH III – přednáška

Zániku závazků

31. 3. 2021

Jiří Handlar

Zánik závazků

■ 1) Jednostranným jednáním:

- - splnění (§ 1908 - § 1967)
- - náhradní splnění (§ 1953)
- - odstoupení od smlouvy (§ 1977 - § 1979 a § 2002 - § 2005)
- - zaplacení odstupného (§ 1992)
- - výpověď (§ 1998 - § 2000)
- - započtení (§ 1982 - § 1990)

■ 2) Dohodou:

- - novace (§ 1902)
- - narovnání (§ 1903)
- - zrušení závazku (§ 1981)
- - prominutí dluhu (§ 1995 - § 1997)
- - započtení (§ 1991)

- **3) Odpadnutím některé ze stran:**
  - - splnutí (§ 1993)
  - - smrt dlužníka či věřitele (§ 2009)

- **4) Jiné způsoby:**
  - - prekluze (§ 654)
  - - uplynutí doby (§ 603)
  - - prodlení u fixního závazku (§ 1980)
  - - nemožnost plnění (§ 2006 - § 2008)

Započtení

- **Pojem**
- Započtení je způsob zániku závazků, jehož podstatou je vyrovnání (odečtení) vzájemných zastupitelných pohledávek stran, a to v rozsahu, ve kterém se tyto pohledávky kryjí.
- **Funkce**
- 1) **Náhrada splnění**
- - zánik vzájemných pohledávek, aniž by bylo nutné přistoupit k výměně vzájemných plnění
- - nižší náklady než by bylo třeba vynaložit na vzájemné splnění
- - zánik závazku s uspokojením věřitele (cum satisfactione creditoris)
- 2) **Soukromé vynucení započítávané pohledávky**
- - u jednostranného započtení
- - započtením dosahuje věřitel ve svém důsledku uspokojení vlastní pohledávky z dlužníkovy majetku, tj. vynucuje svoji pohledávku bez soudního řízení.

Způsoby započtení

- **1. Jednostranné započtení** (*compensatio necessaria*).
- - jednostranným adresovaným právním jednáním
- - bez součinnosti druhé strany a bez ohledu na její vůli (event. i proti její vůli)
- - nesmí být učiněno pod podmínkou nebo s doložením času (§ 1983) (může být sporné, v lit. se objevují poukazy za přílišnou přísnost tohoto omezení, zejm. pokud splnění podmínky závisí výlučně na adresátovi kompenzačního jednání /např. “pokud nesplníte ani v dodatečné lhůtě 5 dnů, započítávám svoji pohledávku ...“/)
- - jedna pohledávka je zde započítávána proti pohledávce druhé, proto je třeba odlišovat:
  - a) **pohledávku, která se započítává** (*protipohledávka*). Věřitel protipohledávky je dlužníkem hlavní pohledávky (v soudním řízení jde o žalovaného)
  - b) **pohledávku, proti níž se započítává** (*hlavní pohledávka*). Věřitel hlavní pohledávky je dlužníkem protipohledávky (v soudním řízení jde o žalobce)
- **2. Započtení dohodou** (*compensatio voluntaria*)
- - dvoustranné právní jednání, kterým účastníci projevují vůli započíst určité vzájemné pohledávky. Výše uvedené rozlišování pohledávek zde ztrácí smysl.

Předpoklady započtení

- **1. Existence pohledávek**
- V době, kdy je provedeno kompenzační jednání, musí pohledávky
  - - *existovat* - ne pohledávky, co již zanikly (byt' má započtení zpětné účinky), ani pohledávky, co ještě nevznikly (budoucí, vázané na splnění odkládací podmínky)
  - - mít *určitelnou výši* – ne tedy např. pohledávky, u kterých má být konkrétní výše předmětu plnění teprve určena (stranami, třetí osobou, soudem), či pohledávky z alternativních závazků před provedením volby (srov. § 1926)
- **2. Vzájemnost pohledávek**
- - je dána, je-li věřitel jedné pohledávky současně dlužníkem pohledávky druhé a naopak
- - *výjimky* může stanovit zákon, např. dlužník může použít k započtení proti postupníkovi pohledávky, které měl v době postoupení proti postupiteli (§ 1884 odst. 1), solidární dlužník může započíst proti věřiteli pohledávku jiného spoludlužníka do výše jeho podílu na dluhu (§ 1984 odst. 1).

- **3. Stejný druh pohledávek**
- - obvykle pohledávky peněžní
- - mohou být i jiné druhově určené pohledávky, jsou-li jednotlivá plnění v plném rozsahu vzájemně zaměnitelná
- **4. Splatnost aktivní pohledávky (protipohledávky)**
- - splatnost představuje dobu, kdy je dlužník aktivní pohledávky povinen (musí, jinak se dostane do prodlení a věřitel může vymáhat soudně) svůj dluh splnit
- - jednostranné započtení představuje soukromé vynucení aktivní pohledávky, proto musí být aktivní pohledávka splatná
- **5) Splnitelnost pasivní pohledávky (hlavní pohledávky)**
- - splnitelnost představuje dobu, kdy je dlužník oprávněn (může, ale ještě nemusí) závazek splnit a věřiteli je povinen plnění přijmout
- - u pasivní pohledávky není nutná splatnost, protože může-li dlužník pasivní pohledávky (tj. započítávající věřitel aktivní pohledávky) svůj dluh splnit, může namísto splnění provést započtení

Účinky započtení

- V českém právu platí **zpětné (retrospektivní) účinky započtení** (*ex tunc*).
- Pohledávky zanikají zpětně k okamžiku, kdy se **obě pohledávky staly způsobilými k započtení** (§ 1982 odst. 1).
- *Odůvodnění:* Jsou-li strany povinny poskytnout si vzájemně v určité době totéž plnění, nemůže žádné z nich od tohoto okamžiku dlužné plnění chybět.
- *Následky:* Zpětně zanikají:
  - - pohledávky v rozsahu, ve kterém se kryjí – je-li započteno více pohledávek, postupuje se při učení pořadí započítávaných pohledávek obdobně jako při splnění (1982 odst. 2, § 1932 a § 1933)
  - - příslušenství pohledávek (k okamžiku účinků započtení zanikají úroky, které v mezidobí přirostly)
  - - následky prodlení (zpětně zaniklá prodlení, k němuž došlo od doby účinků započtení, tedy i úroky z prodlení, smluvní pokuta, náhrada škody)
- Započtení tedy **nemá** stejné účinky jako splnění.

Zákazy započtení

- **Pasivní pohledávky (§ 1988)**
- Jde o zákazy u pohledávek, proti kterým nelze započíst.
- K započtení dochází bez faktického poskytnutí plnění, proto zákon u pasivních pohledávek vylučuje ze započtené takové pohledávky, u kterých existuje obecný zájem na tom, aby jejich předmět dlužník *fakticky obdržel* a mohl se sám rozhodnout, jak s ním naloží.
- a) **Pohledávky výživného pro nezletilého, který není plně svéprávný**
- - tyto pohledávky nelze započítat ani dohodou stran (§ 1991), jsou tedy vyloučeny z jakéhokoli započtení
- b) **Pohledávky na náhradu újmy způsobené na zdraví**
- - výjimka: *vzájemné pohledávky téhož druhu*, tj. jsou-li obě započítávané pohledávky pohledávkami na náhradu újmy na zdraví, lze je započíst

- **Aktivní pohledávky (§ 1987)**
- Jde o zákazy u pohledávek, které nelze započíst (jde však započíst proti nim).
- Započtení představuje soukromé vynucení započítávané pohledávky (započtení nahrazuje vymáhání pohledávky v soudním řízení), proto také platí, že pokud by věřitel nedosáhl vynucení své pohledávky soudního cestou, nemá zásadně ani právo takovou pohledávku započíst.
- a) **Pohledávky, které nelze uplatnit před soudem (naturální práva)**
- - pohledávky, které jsou nevymahatelné (nemají nárok), např. pohledávky na výhru ze sázky, hry či losu, výjimkou jsou pohledávky na výhru ze hry vyžadující pouze zručnost nebo tělesná cvičení obou stran (§ 2873, § 2881 a § 2882), či promlčené pohledávky, proti nimž byla vznesena námitka promlčení.

b) Pohledávky nejisté nebo neurčité

- - pojem nejisté či neurčité pohledávky je nový, jeho význam se zatím hledá
- - mohlo by jít např. o pohledávky, u kterých by dlužníkovi bylo znemožněno v důsledku započtení využít určitý zákonem stanovený způsob ochrany - např. pohledávky promlčené, u kterých ještě nebyla vznesena námitka promlčení, pohledávky, u kterých může dlužník uplatnit námitku nesplnění smlouvy (srov. § 1911 a § 1912), či pohledávka vůči ručiteli, pokud věřitel zavinil, že pohledávka nemůže být uspokojena dlužníkem (§ 2002).
- - mohlo by jít také o pohledávky tzv. nelikvidní, resp. „nezjištěné“ (unascertained)
- - základní účel je zabránit započtení, které by nepřiměřeně oddálilo či ztížilo vymáhání hlavní pohledávky
- - likviditu (liquidity, ascertainment) lze chápat :
  - - *hmotněprávně* – pohledávka je likvidní, pokud je zjištěna (určena) její existence a výše a nelze ji zpochybnit; likvidita je předpokladem započtení, započtení nelikvidní pohledávky je neplatné,
  - - *procesně* – pohledávka je likvidní, pokud její projednání neprodlouží nepřiměřeně soudní řízení; procesní právo pak dává soudu oprávnění započtení nepřipustit, popř. započtení v soudním řízení neprojednat, je-li pohledávka nelikvidní
- - v právních systémech, ve kterých dochází k započtení kompenzačním jednáním, se hmotněprávní likvidita standardně neuplatňuje
- - jde-li v § 1987 odst. 2 o likviditu, pak jde asi o likviditu hmotněprávní (srov. rozsudek NS 31 Cdo 684/2020, který chápe pojem nejistoty pohledávky jako nelikviditu a považuje ji za hmotněprávní předpoklad započtení).

Odstoupení od smlouvy

- Odstoupení je jednostranné adresované právní jednání, kterým z důvodu uvedeného ve smlouvě nebo v zákoně dochází k zániku závazku (zásadně) od počátku a k odpadnutí právního důvodu plnění.
- Předpokladem odstoupení je:
  - a) *Existující závazek* - závazek, který platně vznikl a dosud nezanikl
  - b) *Důvod odstoupení* - musí existovat v době odstoupení, tj. v době, kdy odstoupení dojde druhé straně závazku. Odstoupit lze z důvodů *zákonných* nebo *smluvních*.
  - c) *Odstoupení oprávněné strany*
    - - jednostranné adresované právní jednání
    - - vyvolává účinky dojitím druhé straně
    - - sporné je, zda musí být v odstoupení uveden konkrétní důvod odstoupení (většinový názor směřuje k závěru, že to nutné není)
    - - právo odstoupit se promlčuje (NS 30 Cdo 2047/2006)

- **Zákonné důvody odstoupení:**
- **1) Obecná úprava (§ 2002)**
- ***Podstatné porušení smlouvy*** - takové porušení povinnosti, o němž strana porušující smlouvu *již při uzavření smlouvy* (tedy ne až v době porušení) věděla nebo musela vědět, že by druhá strana *smlouvu neuzavřela*, pokud by toto porušení předvídala (tedy, že se plnění tak odlišuje, nebo je tak opožděné, oproti tomu, co bylo sjednáno, že by na něm druhá strana neměla zájem)
  - - nepodstatné porušení zde není důvodem pro odstoupení
  - - je třeba odstoupit *bez zbytečného odkladu*
- ***Předběžné odstoupení*** (§ 2002 odst. 2) – odstoupit lze již tehdy, pokud z chování druhé strany *nepochybně vyplýne*, že poruší smlouvu podstatným způsobem
  - - předpokladem je *výzva* věřitele (ke splnění či k poskytnutí jistoty)
  - - dlužník nedá jistotu – jistotou se rozumí nejen jistota podle § 2012, ale i jiné opatření, v jehož důsledku odpadne obava o splnění závazku (např. dlužník prokáže solventnost, připravenost plnit apod.)

- **2) Porušení smlouvy prodlením (§ 1977-1978)**
- Pro *podstatné* porušení smlouvy – pouze ve lhůtě bez zbytečného odkladu
- Pro *nepodstatné* porušení smlouvy – pouze, je-li dlužníkovi poskytnuta dodatečná *přiměřená* lhůta ke splnění (není jasné, zda musí věřitel tuto lhůtu ve výzvě specifikovat, lze soudit, že to spíše nutné není).
- - není-li dodatečná lhůta poskytnuta – nemá to vliv na platnost odstoupení, k odstoupení ale dochází až uplynutím lhůty, která by byla přiměřená (§ 1979).
- **3) Vadné splnění**
- - obecně, je-li plněno vadně (nikoli řádně) za úplaty (§ 1914 odst. 2, § 1923) - není zde hledisko podstatného porušení smlouvy, ale to, zda jde o vadu neodstranitelnou bránící řádnému užívání věci
- - ve zvláštních případech – např. u kupní smlouvy (§ 2099), u smlouvy o dílo (§ 2615), zde opět hledisko podstatného porušení smlouvy (§ 2106, § 2615 odst. 2)
- **4) V dalších případech** – stanoveny zvláště zákonem (např. § 2394, 2400 ad.)

5) Odstoupení bez důvodu

- typické pro spotřebitelské právo
- důvodem pro odstoupení je dát oprávněnému (spotřebiteli) čas na rozmyšlenou („cooling-off“ period) nebo pro získání dalších informací
- není vázáno na porušení povinnosti druhou stranou
- lhůta pro odstoupení je zachována, pokud spotřebitel v jejím průběhu odešle oznámení o odstoupení (§ 1818)
- např. odstoupení u distančních smluv či smluv uzavíraných mimo obchodní prostory (§ 1829)

Smluvní důvody odstoupení

- možnost sjednat důvody pro odstoupení je projevem autonomní vůle účastníků
- obecně nejsou strany v této možnosti omezeny, nemusí jít o sankční důvody

- **Účinky odstoupení (§ 2004)**
- 1) Smlouva (závazkový vztah) se ruší zásadně *od počátku (ex tunc)*
- - odpadá právní důvod závazku, strany se vypořádají podle úpravy bezdůvodného obohacení (§ 2991 odst. 2)
- - mají-li si strany vrátit plnění vzájemně, nastupuje zvláštní úprava promlčení (§ 610 odst. 2 - soud přihlédne k námitce promlčení, jen pokud by promlčení mohla namítnout i druhá strana)
- Smlouva se ruší *od okamžiku odstoupení (ex nunc)*, bylo-li již částečně plněno a takové plnění má pro věřitele význam.
- Totéž platí pro dílčí plnění a závazek k nepřetržité či opakované činnosti (§ 2004 odst. 2 a 3).
- 2) Zásadně se ruší celý obsah závazku (§ 2005),
- - výjimky:
  - - nejsou dotčena práva třetích osob nabytá v dobré víře
  - - práva, která mají trvat i po ukončení závazku (právo na náhradu škody, smluvní pokutu, povinnost mlčenlivosti, ale i např. zajištění).

Výpověď

- Výpověď je jednostranné adresované právní jednání, kterým dochází k zániku závazku (závazkového vztahu).
- Základní odlišností od odstoupení je, že výpověď působí *ex nunc*, výpovědi neodpadá právní důvod pro dříve poskytnutá plnění.
- Závazek zaniká:
  - - *uplynutím výpovědní doby*
  - - není-li výpovědní doba, pak *účinností výpovědi* (tj. okamžikem, kdy výpověď dojde druhé straně)
- Výpovědět lze závazky:
  - - na dobu *neurčitou*
    - - ze zákona závazky k nepřetržité nebo opakované činnosti, anebo ke strpění takové činnosti, ledaže jde o činnost časově neomezenou (§ 1999)
    - - výpověď zde nahrazuje zánik uplynutím doby (jinak by takové závazky neměly jak zaniknout)
  - - na dobu *určitou* – je-li to sjednáno, ze zákona i závazky na nepřiměřeně dlouhou dobu (§ 2000).

Zánik dohodou

- **Dohody, které závazek ruší a nahrazují novým závazkem**
- 1) **Novace** (§ 1902) – viz přednáška „Změna závazků“
- 2) **Narovnání** (§ 1903) – viz přednáška „Změna závazků“
- **Dohody, které závazek ruší, aniž by současně zakládaly nový závazek**
- 3) **Dohoda o započtení** (§ 1991)
  - - viz výše, neuplatní se zde zákazy stanovené pro jednostranné započtení, s výjimkou pohledávek na výživné pro nezletilého, který není plně svéprávný
- 4) **Dohoda o zrušení závazku (dissoluce)** (§ 1981)
  - - touto dohodou strany ruší své vzájemné závazky (např. u kupní smlouvy současně povinnost převést vlastnické právo k věci i povinnost zaplatit kupní cenu)

- **Prominutí dluhu** (§ 1995 - § 1997)
  - - i v tomto případě jde o zánik závazku dohodou (ne jednostranně)
  - - ruší se ale závazek jen jedné strany (např. jenom povinnost zaplatit kupní cenu, povinnost vrátit zápůjčku apod.)
  - Prominutí dluhu je dlužníkovi na prospěch, proto se předpokládá, že bude s uzavřením dohody souhlasit.
  - Zákon proto upravuje zjednodušený způsob sjednání dohody – pokud věřitel dlužníkovi „promine dluh“ (tj. **projeví vůli dluh prominout**), nastupuje *domněnku dlužníkovou souhlasu* (a uzavření dohody o prominutí dluhu).
  - Domněnka se neuplatní pouze tehdy, pokud dlužník projeví nesouhlas *výslovně* nebo tím, že *poskytne* věřiteli dlužné *plnění*, to vše bez zbytečného odkladu
  - K uzavření dohody může dojít i tak, že věřitel **vydá dlužníku kvitanci nebo mu vrátí dlužní úpis** (tj. listiny, které standardně potvrzují splnění dluhu), aniž dlužník dluh splnil – i zde nastupuje stejná domněnka souhlasu a možnosti vyjádření nesouhlasu dlužníkem.

Další způsoby zániku závazku

- **Smrt dlužníka nebo věřitele (§ 2009)**
- Uplatní se jen u člověka (fyzické osoby)
- Zanikají pouze *majetková* práva a povinnosti *vázané na osobu*:
- - *dlužníka* – povinnosti, u kterých plnění spočívá na zvláštních vlastnostech, schopnostech, odbornosti či kvalifikaci dlužníka, jimiž jiné osoby nedisponují
- - *věřitele* - práva, která mají být splněna pouze věřiteli pro jejich úzký vztah k jeho osobě, kdy plnění osobě odlišné od věřitele ztrácí věcné opodstatnění (typicky právo na náhradu nemajetkové újmy)
- Uvedená práva však **nezanikají**, pokud byla za života zůstavitele *uplatněna u orgánu veřejné moci* (typicky v soudním či rozhodčím řízení), anebo pokud došlo k jejich *uznání* (§ 2053). Stane-li se tak, ztrácí povahu osobních majetkových práv a smrtí člověka nezanikají.

- **Splynutí (§ 1993)**
- Základem splynutí je teze, že nikdo nemůže mít právo či povinnost k sobě samému. Pokud se jediná osoba stane současně oprávněným (věřitelem) a současně i povinným (dlužníkem), právo i odpovídající povinnost zanikají splynutím.
- Ke splynutí může dojít:
  - - při *univerzální* sukcesi – u fyzických osob při dědění (dlužník stane dědicem svého věřitele nebo věřitel dědicem svého dlužníka), u právnických osob, pokud právnická osoba zaniká a její jmění přechází na právního nástupce (např. při fúzi či rozdělení, srov. § 178 a § 179).
  - - při *singulární* sukcesi – např. pokud nájemce nabude vlastnictví k pronajaté věci
- Zákon může vytvořit legální konstrukci, podle níž právo splynutím nezaniká (srov. § 1301, podle něhož k zániku služebnosti nedochází splynutím vlastníka panující a služebné věci u pozemkové služebnosti)

- **Zánik závazku z fixní smlouvy (§ 1980)**
- Fixní smlouva je charakteristická tím, že přesně stanovenou dobu plnění, přičemž věřitel nemůže mít na opožděném plnění zájem (např. zhotovení svatebního dortu na svatební hostinu, ohňostroj konaný při určité slavnostní příležitosti apod.).
- Závazek zaniká samotným *počátkem prodlení dlužníka*, ledaže věřitel dlužníku bez zbytečného odkladu oznámí, že na splnění smlouvy trvá.
- Prodlením dlužníka nastávají tytéž účinky, jako by věřitel od smlouvy **odstoupil**, závazek se tedy zrušuje *od počátku* (s výjimkami u plnění částečného, nepřetržitého, opakovaného či postupného, § 2002).

■ Uplynutím doby

- Je-li právo (např. nájem) omezeno na *určitou dobu*, pak uplynutím této doby zaniká (bez dalšího) (§ 603).
- - uplatní se pouze u práv, která jsou závislá na plynutí času (ne tedy např. vlastnické právo)
- - jedná se uplynutí *doby*, ne lhůty (pokud tedy případně poslední den doby trvání práva na sobotu, neděli či svátek, zanikne právo tímto dnem, nikoli až pracovním dnem nejbližším následujícím, srov. § 607)
- - nutno odlišovat od prekluze, kterou se rozumí zánik práva jeho neuplatněním ve stanovené lhůtě (§ 654). K zániku práva uplynutím doby dochází proto, že trvání práva bylo na tuto dobu časově omezeno, zda bylo právo v této době také vykonáno, se zánikem práva nijak nespojuje (právo zanikne, ať bylo vykonáno či nikoliv).